

Online etnográfia

Sarah Pink et al: Digital ethnography. Principles and practice.

Los Angeles: Sage. 2016. 202 p.

1. Az idén megjelent kötet tárgya a kortárs néprajzi, antropológiai kutatások egyik legdinamikusabb iránya, amire a szerzők a *digital ethnography* kifejezést használják. Ez megfelel a hazai szóhasználatban az *online etnográfia* fogalmának. A lehetséges elméleti és módszertani megközelítések átfogó elemzését esettanulmányok sorának tematikusan rendezett ismertetésével kívánják a kötet szerzői megoldani.
2. A szerzők mindannyian a RMIT Egyetemen (Melbourne, Ausztrália) létrehozott Digital Ethnography Research Centre munkatársai, akiknek kutatási és oktatótevékenysége szinte az összes világrészt átfogja. Legfőbb közös kutatási területük a dizájn- és médiaetnográfia. Majdnem mindannyian a kulturális és szociálandropológia területén kezdték pályafutásukat. Az előszóból következtethetünk arra, hogy a kötet két fő szerzője Sarah Pink és Heather Horst. A fejezeteknél nincsenek külön meghatározva szerzők, tehát a kötet vélhetően egy szerzőtársi munkacsoport intenzív közös munkájaként születhetett meg. Sarah Pink 2015-től a Digital Ethnography Research Centre (RMIT University, Melbourne) igazgatója. Jelenleg főleg vizuális antropológiával foglalkozik, de az érzékek, érzések antropológiája is fontos kutatási területe, és korábban *gender studiesszal* is foglalkozott. A brit szociálandropológiai képzés után (University College of London) média- és kommunikációtudományi kutatásokba kezdett. Heather Horst szociokulturális antropológusként mutatkozik be a kötetben.¹ Sarah Pink előtt 2012–2015 között ő volt a Digital Ethnography Research Centre intézet igazgatója az RMIT Egyetemen. STS-kutató, tehát a *science, technology and society* tudományterületén dolgozik.² A további szerzők közül John Postill a University College of London (UCL) médiaantropológia szakán tanult, főleg spanyol nyelvterületen és Malajziában végzett terepmunkát. Larissa Hjorth eredetileg fotóművész, tudományos kutatásait az elmélyült fotográfiai munka indukálta; Ausztrália és Óceánia területén főleg *gender studies* és *media studies* területen folytatott kutatást, így például a mobiltelefonok használatával és a mobilkultúrával kapcsolatban. Tania Lewis új-zélandi származású ausztrál szociológus, kultúrakutató, író, kulturális elemző, műkritikus. Szociológia, kultúratudomány és angol szakot végzett. Jo Tacchi spanyol szociálandropológus, a média, a kommunikáció és a szociológia területén dolgozik, főleg Dél-Ázsiában.
3. A kötet megírására az készítette a szerzőket, hogy a digitális forradalom szerintük olyan nagy mértékben alakította át a társadalmi valóságot és a kultúrát, hogy az etnográfianak válaszolnia kell erre mind elméleti megközelítéseinek önreflexiója, az új elméleti keretek kidolgozása, mind pedig módszertani újításai során. A „hagyományos”, általuk leíró jellegűnek tartott etnográfia a szerzők nem tartják elégséges vagy megfelelő kutatási irányultságnak. Az etnográfia szerintük csak akkor jár szakmai relevanciával, ha a kontextualizáció interdiszciplináris tevékenységeként a jelentések hálóját és változásait térképezi fel (2. p.). Ezt az interpretatív antropológia irányzatához kapcsolódó törekvésüket azonban interdiszciplináris kutatásként határozzák meg, amelyben a kommunikáció- és médiatudományok, a szociológia és az antropológia elméleteit és módszereit is figyelembe kívánják venni. Adekvátabb kutatást kívánnak folytatni, mint az általuk „akadémikus” szóval jellemzett hagyományos (leíró) etnográfia (14. p.). E törekvéseiket mégsem a saját kutatások részletes ismertetésével és elemzésével, hanem rengeteg, esettanulmány-jellegű munka bemutatásával kívánják megvalósítani, mintegy gyakorlati példatárral kiegészített elméleti áttekintésként.
4. Az elemzést hét fogalom mentén végzik el: *tapasztalatok (experiences)*, *cselekvések gyakorlata (practices)*, *dolgok (things)*, *viszonyok (relations)*, *társadalmi világok (social worlds)*, *lokálisok (localities)*, *események (events)*; 14., 15. p.). Nem a teljesség igénye vezérelte a kötet szerzőit, a vizsgált fogalmak körét sem tartják taxatívnak, azonban olyan, egymással összefüggő

tematikát akartak meghatározni, amellyel átfogó – de természetesen nem teljes – képet kívánnak adni az elméleti megközelítések tudománytörténetéről és a módszertani kezdeményezésekről.

5. Az első fejezetben (*Ethnography in a Digital World*) a szerzők arra keresnek választ, hogy milyen legyen az az ideális „új etnográfia”, amely alkalmas az új realitások és a gyorsan változó valóság multidiszciplináris vizsgálatára. Azt vizsgálják, hogy ehhez a kutatás során mely tudományterületek eredményeit és hogyan célszerű felhasználni, tanulságaikat beépíteni. Karen O’Reilly (2005) etnográfiafogalma szolgálja számukra a kiindulópontot a *digitális etnográfia* definiálásához. E szerint ez nem más, mint a kortárs társadalmi és kulturális valóság digitális dimenziójára fókuszáló „ismétlődő induktív kutatás (amelynek eredményei csak a kutatás során bontakoznak ki), ami módszerek egész családját alkalmazza, és felismeri az alkalmazott elmélet és a kutatói aspektus jelentőségét és szerepét a kutatásban; az embereket részben alakítónak (alanynak), részben alakítottnak (tárgynak) tekinti” (O’Reilly 2005:3). A bevezető fejezetben fejtik ki a szerzők a kötet tartalmi felépítését és célkitűzéseit is.
6. A második fejezetben (*Researching Experiences*) a szerzők azt vizsgálják, hogy mely etnográfiai módszerekkel kutatták eddig az emberi tapasztalás folyamatát (amit az emberek érzékelnek és éreznek). A tapasztalatok a szerzők szerint egyénenként más és más kört jelentenek, ezért az induktív módszer elsődlegességét hangoztatják. Az emberek tapasztalataikon keresztül ismerik meg a világot. Ez az érzések, tudások, adatok, attitűdök, értékek közvetítésének, elsajátításának és alakításának elsődleges módja, ezért antropológiai vizsgálata is szükséges a kötet további témáit megelőzően. A fejezet áttekintést kíván adni a lehetséges tapasztalati formákról: például objektivációk, kognitív és érzelmi hatások, hallucinációszerű (képzelt) élmények. Ezek a szerzők szerint külön is kutathatók. Az *affordances*³ fogalma (adott dolog vagy környezet cselekvésre ösztönző tulajdonsága) azért alkalmas a digitális világ kutatására, mert egyszerre lehet tanult és tapasztalati, kulturálisan meghatározott és ösztönös.
7. A harmadik fejezet (*Researching Practices*) online dimenziót is tartalmazó szakrális és profán szokásokról, rituális magatartásról, viselkedésmintákról szól. A szerzők hangsúlyozzák, hogy ezek a gyakorlatok nem „dolgokként”, tehát nem tárgyként kutathatók. A viselkedési gyakorlatokon pusztán azt értik, amit az emberek csinálnak, amin keresztül kutathatóvá válnak egyének és csoportok. Bár az egyik szerző, Sarah Pink az érzékelés és az érzelmek antropológiája felé kívánt elmozdulni,⁴ erről meglehetősen kevés elemzést találunk e fejezetben, talán az eddigi esettanulmányok hiánya miatt (hiszen a kötet esettanulmányok sorának ismertetésére épül).
8. A negyedik fejezet (*Researching Things*) a „dolgok” vizsgálatát tartalmazza. A dolgokat – az online világhoz kapcsolódó offline, tehát megfogható eszközöket – a szerzők szerint az emberek folyamatosan változó jelentésekkel látják el. Idetartoznak az objektumok is, amelyek világunk részei. E dolgok és a hozzájuk kapcsolódó jelentések kutatása is összefügg az előző témákkal a szerzők szerint, hiszen világunk fizikai valósága összefügg a digitális dimenzióval. E fejezetben főleg hardverekről, például mobiltelefonok személyre szabott applikációiról és kiegészítő elemeiről (tokok, függők, matricák stb.) van szó, illetve azokról a tárgyakról, amelyek jelentései a digitális valóságba is beszűrődnek, vagy azon keresztül értelmezhetők, illetve azokról az új technológiákról, amelyek a kortárs valóságot alakítják, s amelyekkel együtt élünk. Idetartozik a szerzők szerint a termelés, a fogyasztás és a „dolgok cirkulációja”, az anyagi kultúra átalakulásának kutatása a digitális korban. A szerzők egyik konkrét példája (esettanulmány-ismertetése), hogy Haitin a mobiltelefon miként válik a korábbi, még a rabszolgatartó ültetvényes gazdálkodás során kialakult nagycsaládok társadalmi formációjának és bizonyos kulturális formák megtartásának eszközévé. A korábbi rabszolgák által lakott „házcsoportok” ugyanis nemcsak gazdasági (például eszközhasználati), családi, hanem kulturális (például rituális) egységek is voltak, ezek funkcióit részben a mobiltelefon segít átörökíteni a digitális korszakba (Horst–Taylor 2014). Annak ellenére, hogy a családtagok fizikailag eltávolodtak egymástól, bizonyos társadalmi struktúrák, csoportok együttléte a digitális térbe tolódik át, ami a struktúra továbbélését teszi lehetővé. Ahhoz, hogy ennél részletesebb információt kapjunk, ebben az esetben is a felidézett esettanulmányt kell fellapoznunk.

9. Az ötödik fejezet (*Researching Relationships*) a személyközi kapcsolatok új dimenzióiról szól: hogyan keletkeznek új társadalmi kapcsolatok a kortárs világban, és a technológia miként határozza meg ezek alakulásának új irányait. A személyközi kapcsolatok jellegének változása, a „*co-presence*” (együttlét) részben a digitális médián és technológián keresztül zajlik. Ilyen például az a képernyőhátterkép, amelyet Dél-Koreában egyre gyakrabban alkalmaznak fiatal szerelmesek, a „kedves szeme”, amikor szerelmük egyik szemének fényképe néz rájuk telefonjuk képernyőjéről (89. p.). A kedves szeme az intim együttlétet idézi egy szerelmespár mobilján, ami elsősorban egyfajta digitális együttlétérzést eredményez. A 87. és a 88. oldalon a mobil eszközök és más hardverek személyre szabásáról, egyediesítéséről olvashatunk (például Hello Kitty-szimbólumok vagy -bizsuk, -matricák és -mütyürök által). Sajnos az esettanulmányok bemutatása olyan lakonikus, hogy keveset tudunk meg arról, hogy ez miként válik kulturális jelenséggé.
10. A hatodik fejezetben (*Researching Social Worlds*) arról olvashatunk, hogy mennyire és miként vagyunk részesei eltérő társadalmi valóságoknak (világoknak). Társadalmi világokon a szerzők olyan csoportokat és nagyobb emberi konfigurációkat értenek, amelyeken keresztül az emberek identitásukat alakítják, egyúttal viszonyulnak is egymáshoz. Az elköteleződések és csoport-hoz tartozás új dimenzióit az előzőekkel ellentétben nem egy elméleti keretben elemzik a szerzők, hanem e fejezetben több megközelítést vázolnak fel, így például a közösségkutatásokat és a hálózatelméletet is. A társadalmi csoportok, szubkultúrák, közösségekről való gondolkodás rövid elméleti és tudománytörténeti áttekintését is adják. Ez a fejezet is sok esettanulmány rövid bemutatását tartalmazza, például a *cosplay* szokását (115. p.). Ez a „*costume play*” kifejezés rövidítésével alkotott szó azt jelenti, hogy rajzfilmek, mangák, animék, mesék által inspirált félig digitális, félig offline valóságot alkotva a játékosok jelmezekben jelennek meg nyilvános helyeken, közösen. Ezt a digitális dimenzióban egyeztetik előre, majd szintén itt osztják meg élményeiket. Tehát egyfajta online-offline közösségi jelmezbál ez, amely részben az offline valóságban is megjelenik. Sajnos nem tudunk meg ennél sokkal többet ennek társadalmi, kulturális háttéréről, csak azt, hogy Japánban népszerű. Egy másik esettanulmányban az Iban csoport maláj identitáskonstrukcióban betöltött szerepét vizsgálják, az egyik szerző, John Postill 2006-os *Media and Nation Building: How the Iban Became Malaysian* című kötete alapján (Oxford – New York: Berghahn), de ennek részletesebb bemutatásába nem bocsátkoznak.
11. A hetedik fejezet (*Researching Localities*) a lokalitások és a globalizáció kutatásával foglalkozik. A szerzők szerint a digitális korszakban újraértelmeződik a tér és a lokalitás fogalma a digitális kultúra által. Létrejön a digitális tér és a digitális találkozások (együttlét), amely fogalmak kontaminálnak a fizikai lokalitással, egyúttal újszerű viszonyulásokat hívnak életre. Az általunk fizikailag közös térben belakott helyszínek kiegészülnek a digitális kommunikáció és az online valóság dimenziójával. A szerzők szerint a glocalitás is sajátos értelmezést kap a digitális világban. Emellett a szomszédság fogalma is átalakul: egymás mellé kerülhetnek távoli offline helyek, és eltávolodhatnak fizikailag közeli, de a fontosabb, hogy a szereplők új dimenzióban értelmezik a valóságot. Ez a dimenzió egyfajta térhajlítás, ami a térélmény és a térstruktúrák újra- és átértelmezéséhez vezet.
12. Az utolsó, nyolcadik fejezet (*Researching Events*) az „események” kutatásának lehetséges irányait mutatja be. Az esemény (*event*) a médiatudományok központi fogalmává vált a 20. század végén. A szerzők szerint az *esemény* a társadalmi térben különböző dolgok összekapcsolódása személyek közreműködése által. A fejezetben megtudhatjuk, hogy a média és a hozzá kapcsolódó tevékenységek miképpen illeszkednek „nemzeti” vagy más társadalmi kontextusokba, illetve azt, hogy a média és a digitális valóság miként írja át az esemény fogalmát. A hagyományos médiaesemények a szerzők szerint a digitális kultúrában elcsúsznak, megváltoznak. Az etnográfiai megismerés folyamatát is jól megvilágítja, hogy miképpen válnak események részeseivé az emberek, és miként alkotják meg annak folyamatosan (át)alakuló tartalmát.
13. A fejezetek a szerzők szerint egymásra épülnek, bár önállóan is olvashatók és értelmezhetőek. A kötet a kulturális és szociálintropológia, a *cultural studies*, a kortárs tárgyikultúra-kutatások,

az STS és a kommunikációtudományok művelői számára érdekes elsősorban, mivel a sok esettanulmány és hivatkozás miatt szakmai háttérismeretek szükségesek a megértéséhez. Egyes, a digitális (online) térben is vizsgálható fogalmakat bontanak ki a fejezetek, bár megjegyzik, hogy e témakör (a digitális etnográfia) természetesen más fogalmak mentén is vizsgálható lenne. A szerzők célja tehát kettős: egyrészt kritikai etnográfiát kívánnak kialakítani (és művelni), másrészt konkrét vizsgálatokban kívánják bemutatni az új, reflexív *digitális etnográfia* lehetőségeit. Az etnográfia szerintük egyfajta induktív ismeretelmélet (kísérleti episztemológia), amelyhez a tudás(szerzés) és dekódolás folyamatának filozófiai háttérét is illik ismerni (a gnoszéológia és a hermeneutika alapjait). A digitális világban a tapasztalati (*a posteriori*) tudás, de a következtetések, elvek (*a priori*) tudása is átalakul, hiszen a megismerés jellege változik meg. A hermeneutika, az értelmezést és megismerést vizsgáló tudomány eredményeit felhasználva a digitális etnográfia a szerzők szerint felismeri és elemzi, hogy a digitális kultúra miképpen írja át az antropológia eddigi állításait; önreflexióra sarkall, és a recens valóság folyamatosan változó aspektusaira irányítja a figyelmet. Ezért a szerzők szerint sohasem lehet lezárt e tudományterület eredményeinek halmaza. Az ilyen elméleti okfejtésekhez azonban az esetek bemutatása retorikai szempontból nem mindig illeszkedik logikusan. Mintha két, egymással párhuzamos, nem egymásra épülő érvelést folytatnának a szerzők.

14.

A kötet hátlapján szerepeltetett recenziók – természetesen – forradalmian új és inspirálóan egyedi kötetről szólnak, bár a várákosokat a mű csak részben teljesíti be. Ennek egyik oka, hogy a kötetben részletesen bemutatott saját kutatás, elemzés nagyon kevés; inkább az eddigi kutatási irányok és módszerek tankönyvszerű összefoglalását és a már ismert, kidolgozott tanulmányok rövid felvetéseit olvashatjuk benne. Nem szabad elvitatnunk a kötet szerzőitől, hogy nagyon sok olyan írás átfogó elemzését és bemutatását adják, amelyekről egyébként nem feltétlenül szerezünk tudomást, bár – talán terjedelmi okokból – csak röviden ismertetik tartalmukat. Ezek az általában egybekezdésnyi, de legfeljebb egy–másfél oldal terjedelmű esettanulmány-ismertetők általában hiányérzetet hagynak az olvasóban. Nem tudunk meg eleget ahhoz, hogy a szerzők érvelését kellően alátámasztottnak érezzük. A rövid ismertetések másik hátránya, hogy sokszor szétesik az érvelés, hiszen nem kapcsolódnak szorosan egymáshoz, nem épülnek egymásra az egyes esetek. Úgy érzi az olvasó, hogy csupán véletlenszerűen egymás mellé tett, egy adott téma dobozába pakolt cédulákból áll a kötet, ráadásul viszonylag rövid tudománytörténeti és elméleti fejtegetés kapcsolódik hozzájuk. Módszertani kérdésekről – bár a bevezetőben ezt ígérk – a szerzők alig szólnak; úgy tűnik, hogy az esettanulmányokból kiolvasható módszertani megközelítéseket tekintik egyfajta új metodikai spektrumnak. A saját kutatási eredmények mélyrehatóbb bemutatása, az elméleti és gyakorlati kérdések összefüggéseinek elemzése talán éppen e tankönyvszerű szerkesztés miatt háttérbe szorul. Összehasonlításként említhető, hogy a *Replika* tavalyi, összevont száma (2015/1–2.) hasonló témakörben és terjedelemben, de alaposabban kifejtett elemzéseket tartalmaz, és – például a statisztikák szerepeltetése miatt – kevésbé elvont elméleti kérdéseket érint. Etikai kérdésekkel az általam recenzált kötet nemigen bajlódik, sőt, ehhez kapcsolódó címszavakat még a kötet végén található indexbe sem vesz fel. Egy másik súlyponteltolódás a műben, hogy Delia Rodríguez spanyol nyelvű blogbejegyzésén kívül kizárólag angol nyelven megjelent publikációra hivatkoznak a kötet szerzői, és a bibliográfia is csak angol nyelvű szakirodalmat tartalmaz. A nem hivatkozott műveket – így például az online etnográfia és folklór kutatásában úttörőnek tekintett szerzők, például Trevor Blank és Robert Glenn Howard munkáit – egyáltalán nem említik meg a bibliográfiában. (Azonban számos, sokkal kevésbé idetartozó munka, mint például Martin Heidegger *Lét és idő* című, kétségtelenül nagy hatású munkájának 1962-es angol kiadása vagy James George Frazer *Aranyága* helyet kapott benne, holott ezeknek jóval kevesebb köze van a témához.) Szintén komoly hiányosság, hogy az egyik legérdekesebb új kutatási terület, a diskurzuselemzés teljes egészében hiányzik a kötet elméleti ismertetéseiből. A bibliográfia sem tartalmaz munkákat sem Teun van Dijk, sem Norman Fairclough műveiből. Arturo Escobartól is csak egy korai, 1994-es munka szerepel (a *Welcome to Cyberia*). Tehát a bibliográfiai merítés egyoldalúnak tűnik, főleg, ha figyelembe vesszük, hogy egyfajta elméleti és módszertani áttekintés lett volna a kötet elsődleges célja.

Kritikai megjegyzéseim ellenére a kötet jó kiindulópont mindazoknak, akik a tárgyi kultúra átalakulásával, a digitális technológia és a társadalom kölcsönhatásával foglalkoznak, akik a digitális tér és újszerű emberi viszonyok kialakulására kíváncsiak, de azoknak is, akik szinte felsorolásszerű áttekintést kívánnak kapni a kortárs (angol nyelvű) szakirodalomról a digitális etnográfia területén. A mű kifejezetten a kortárs kultúra kutatói, néprajzkutatók, antropológusok, kommunikációkutatók, szociológusok és médiaszakemberek számára íródott, így olvasását korántsem a nagyközönségnek, sokkal inkább a szakmai érdeklődőknek ajánlom. Hasonlóan tág és naprakész áttekintés álláspontom szerint jelenleg nemigen érhető el a magyar néprajzkutatók, antropológusok számára.

JEGYZETEK

1 A University of Minnesota (BA), majd a University of California, Santa Barbara (MA) után a PhD-fokozatát ő is a londoni University College-ban szerezte.

2 Az STS kutatási irányzat azt kutatja, hogy egy adott társadalom értékei miként határozzák meg a technológiai kutatásokat, fejlesztéseket, és ezek hogyan hatnak vissza a társadalomra és a kultúrára. A technológia, a kultúra és a társadalom kölcsönhatását főleg a modern csúcstechnológiák viszonylatában és a kortárs, digitális valósággal összefüggésben vizsgálja.

3 A fogalmat James J. Gibson a *The theory of Affordances* című, 1977-es cikkében definiálta, majd tartalmát az *Ecological Approach to Visual Perception* című, 1979-es kötetében fejtette ki részletesen. Ez utóbbi műben elemzi az *action possibilities* (a cselekvéslehetőségek köre) fogalmának jelentőségét is.

4 Lásd például Sarah Pink *Doing sensory ethnography* című munkáját (Pink 2009).

IRODALOM

HORST, HEATHER A. – TAYLOR, ERIN B.

2014 The role of mobile phones in the mediation of border crossings: A study of Haiti and the Dominican Republic. *Australian Journal of Anthropology* 25(2):155–170.

O'REILLY, KAREN

2005 *Ethnographic Methods*. London: Routledge.

PINK, SARAH

2009 *Doing sensory ethnography*. London: Sage.